

СПІЛКУВАННЯ ЯК ФАКТОР, ЩО ВПЛИВАЄ НА ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

У статті проаналізовано процес спілкування як фактор, що впливає на професійну підготовку вчителя до педагогічної взаємодії в сучасному освітньому просторі. Охарактеризовано мовлення з точки зору педагогічної взаємодії.

Якісна освіта майбутніх учителів у сучасних умовах демократизації суспільства та оновлення системи освіти неможлива без підготовки його до педагогічної взаємодії. Психологи виділяють у педагогічній взаємодії окремі галузі професійних труднощів: етнокультурна, статусно-позиційно-рольова, вікова, індивідуально-психологічна (І.А. Зимня). Крім того, як галузь труднощів можна виділити стереотипи педагогічної діяльності та бар'єри міжособистісних стосунків. Тому постає важливе питання щодо факторів, які впливають на підготовку вчителя до педагогічної взаємодії в сучасному освітньому просторі.

Саме існування освітнього простору ми розглядаємо як визначальний чинник професійної підготовки до педагогічної взаємодії. Через освітній простір його суб'єкти пізнають світ і себе. Як зазначав Л.М. Толстой, не може бути нічого дорожчого за щоденне спілкування з наймудрішими людьми світу.

Спілкування є основою педагогічної взаємодії. Перші елементи взаємодії, суб'єкти взаємодії, в якості яких можуть виступати учитель і учень, вихователь і вихованець, особистість і колектив та ін., здійснюють цей процес за допомогою і через спілкування. Ефективність будь-якої педагогічної взаємодії, організованої педагогом як на занятті, так і поза ним, обумовлена не тільки вибором предметних технологій чи методик, а й "умінням управляти емоційними контактами з учнями, творчо вибудовувати систему педагогічно доцільних взаємовідносин, конструктивно вирішувати протиріччя і конфлікти, що виникають. Професійність сучасного вчителя виявляється в тому, що комунікативні задачі він вирішує не стільки на інтуїтивному, скільки на свідомому рівні, спираючись на знання психолого-педагогічних закономірностей" [1: 7-8]. Тому одним із факторів, що впливають на підготовку вчителя до педагогічної взаємодії, виступає спілкування.

Метою нашої статті є спроба окреслити особливості спілкування як чинника професійної підготовки вчителя; *завданням* – розглянути процес навчання педагогічній взаємодії як основну складову професійної підготовки майбутніх учителів.

Спілкування детермінується як взаємодія двох чи більше людей, складний багатоплановий процес установа і розвитку контактів між людьми (міжособистісне спілкування) і групами (міжгрупове), що зумовлюється потребами спільної діяльності й уключає в себе як мінімум три різні процеси: комунікацію (обмін інформацією), інтеракцію (обмін діями) і соціальну перцепцію (сприйняття і розуміння партнера). Під час аналізу міжгрупового спілкування розкривається його соціальний зміст, який є засобом передачі форм культурного і соціального досвіду. У міжособистісному спілкуванні три складові аспекти виступають критерієм розкриття суб'єктивного світу однієї людини по відношенню до іншої.

Численні дослідники підкреслюють узаємозв'язок і узаємозумовленість понять "спілкування" і "стосунки", оскільки спілкування охоплює особливу категорію реально існуючих стосунків (суб'єкт – суб'єктну). Зокрема, Г.М. Андреева вважає, що спілкування – це об'єктивний процес узаємодії людей, котрих можуть пов'язувати різноманітні суб'єктні стосунки, воно спонукається спільною життєдіяльністю [2].

А.В. Мудрик справедливо робить висновок про те, що поняття "стосунки" відображає внутрішній, сутнісний аспект суб'єкт-суб'єктних узаємин, а поняття "спілкування" – зовнішній, оскільки серед педагогічних явищ є такі, котрі можна відобразити в системі педагогічних знань лише за допомогою спілкування.

Комунікативний аспект спілкування передбачає обмін інформацією між двома індивідами. Вирішальне значення при цьому має орієнтація партнерів один на одного, тобто на установки, цінності, мотиви кожного з них як активного суб'єкта. Тому має місце не простий "рух" інформації, а її уточнення і збагачення. Суть комунікативного процесу – не тільки взаємне інформування, а спільне пізнання предмета, єдність діяльності, спілкування та пізнання. Специфічними є й ті комунікативні перешкоди, які породжуються або соціальними факторами, або індивідуальними психологічними особливостями учасників спілкування ("закритість" чи "відкритість"). Важливою характеристикою комунікативного процесу є прагнення його учасників до взаємовпливу на поведінку, необхідною умовою виступає не просто використання певних засобів мови, але й однакове розуміння ситуації спілкування.

Інтерактивна сторона спілкування являє собою побудову загальної стратегії взаємодії і розкривається у способах обміну діями, що передбачає необхідність узгодження планів дій партнерів і аналіз "укладів" кожного учасника. У теорії трансактного аналізу (Е. Берн) визначені умови ефективності інтеракції: узгодження позицій партнерів, ситуацій і стилю взаємодії, адекватного для кожної ситуації. Велике значення має сам тип взаємодії між людьми: кооперація, конкуренція та особливий випадок узаємодії – конфлікт. Інтерактивна сторона спілкування розглядається в контексті різних форм організації спільної діяльності, що дозволяє враховувати змістовний характер спілкування. Перцептивна його сторона включає процес формування образу іншої людини, сприйняття, пізнання і розуміння, що досягається через "розшифровування" психологічних особливостей людини і властивостей її поведінки.

Основними механізмами пізнання іншої людини є ідентифікація (уподібнення) та рефлексія (усвідомлення того, яким сприймають суб'єкт пізнання інші). Розглянуті в єдності, три сторони спілкування створюють

важливу умову оптимізації спільної діяльності людей та їх стосунків. Тому важливим завданням є розробка засобів коригування спілкування, вдосконалювання навичок його ефективного здійснення, що особливо необхідні тим категоріям людей, які професійно пов'язані із процесом спілкування, зокрема педагогам, професійна діяльність яких (за змістом) і є власне спілкуванням.

За результатами нашого дослідження, учні нерідко сприймають учителя відмінно від того, яким він є насправді, оскільки часто педагоги приховують своє справжнє Я за маскою, яку "одягають" у школі, взаємодіючи з іншими в навчальному середовищі, і вважають більш адекватною освітньому простору. Не виключено, що вчителі свідомо підганяють себе під деякий шаблон, котрий є нудним, натягнутим відображенням їх справжнього Я, в якому глибоко захована їх індивідуальність і який являє собою певну середньостатистичну "сірість".

Ми встановили, що чинники, які впливають на ефективність спілкування, залежать від функцій спілкування і виникають при їх неадекватності ситуації педагогічного спілкування в освітньому просторі як середовищі професійної підготовки вчителя.

Так, прагматична функція спілкування впливає на ефективність взаємодії у процесі спільної діяльності. Установлено, що саме діяльність є тим процесом, специфіка котрого створюється участю, способом організації, активності суб'єктів взаємодії (учня і викладача) і тим масштабом аналізу "руху" особистостей, у якому простежується їх розвиток [3].

Формуюча функція спілкування виявляється у процесі розвитку людини і становлення її як особистості. Дійсно, без спілкування з дорослими ніхто не зміг би перетворитися із безпорадної дитини на того, ким він є. Саме дорослі вчать дітей говорити, читати, писати, правильно їсти, пити, одягатися і поводитися у товаристві інших людей. У процесі розвитку зовнішні форми спілкування поступово переходять у внутрішні, завдяки цьому ми можемо подумки уявити майбутню розмову і побудувати її так, як нам потрібно. Спілкування дитини і дорослого – це не тільки передача умінь, навичок і знань, котрі вона повинна засвоїти механічно. Є.І. Рогов відзначає складні процеси взаємних впливів, збагачення і змін [4:11].

Функція підтвердження у спілкуванні виявляється у тому, що тільки в ході спілкування з іншими людьми ми можемо пізнати самих себе. Прагнучи переконатися у визнанні власної цінності, людина шукає точку опори в інших людях.

Функція організації і підтримки міжособистісних стосунків у спілкуванні для будь-якої людини пов'язана з оцінюванням інших і установами певних емоційних стосунків (позитивних чи негативних) [4:12]. Одна людина може викликати в різноманітних ситуаціях різне ставлення, наприклад, ставлення до однокласника, що не поділився підручником на звичайному уроці, чи до того, що відмовився підказати під час контрольної роботи.

Внутрішньоособистісна функція спілкування найбільш ефективно впливає на педагогічну взаємодію. Вона відображає внутрішні діалоги з самим собою, із власним "Я". Викладач, взаємодіючи з учнями певним чином, подумки програв ситуації взаємодії і корегує власну поведінку в залежності від того, чи співпадає вона із внутрішнім еталонним уявленням про свої дії, реакції і вчинки учня в цій ситуації. Ця функція пов'язана із внутрішнім проговорюванням ситуації, внутрішнім мовленням, мисленням.

Ще одним важливим фактором, що впливає на підготовку вчителя до педагогічної взаємодії в освітньому просторі, є мовлення. У психології, зокрема, мовлення розглядається як форма спілкування людей (за допомогою мови), що склалася історично і включає процеси створення та сприйняття повідомлень із метою спілкування чи регуляції і контролю власної діяльності; у лінгвістиці – як діяльність мовця, що застосовує мову для взаємодії з іншими членами цієї мовної співдружності; вживання засобів мови для передачі складного змісту, що включає, крім власне інформації, звернення (заклик) до слухача, спонування його до дії та інші чинники [2].

У контексті нашого дослідження під мовленням ми розуміємо фактор взаємодії, що є одним із складових елементів процесу спілкування. "Словом можна з'єднати людей, словом можна їх роз'єднати... Стережіться такого слова, котре роз'єднує чи служить ворожнечі і ненависті..." (Л.М. Толстой).

Мовлення є важливою основою формування переконань: будь-яке явище можна висвітлити під різним кутом, переконати суб'єкт взаємодії. Мовлення, зовнішнє чи внутрішнє, розвивається разом із мисленням і супроводжує усі дії індивіда. Ми переконані, що "перше мислення дитини пов'язується з її першими ще нерозбірливими звуками. Її мислення має вторинне походження. Воно виникає тільки тоді, коли дитина, придушуючи звуки, вчиться припиняти їх, і виникає внутрішня розмова, внутрішнє мовлення, з яким іноді ототожнюють мислення – "розмову в серці" [5:191].

Аналіз процесу педагогічної взаємодії дозволяє виділити наступні характерні для мовлення риси: персональність адресації – спрямованість звернення, урахування взаємних інтересів і можливостей; з точки зору викладача повинен бути зворотний зв'язок; спонтанність і невимушеність – умови педагогічної взаємодії (наприклад, взаємодія іноземною мовою не завжди дозволяє спланувати висловлювання, а в непередбаченому мовленні включає цю рису); ситуативність мовлення в педагогічній взаємодії – заздалегідь підготована промова викладача, наповнена запрограмованим змістом, замінюється спонтанним мовленням ситуативного висловлювання іноземною мовою; емоційність мовлення – всі вищезазначені риси підсилюють емоційне забарвлення педагогічної взаємодії, змінюють сприйняття мовлення і респондента, що досягається за допомогою стилістичної приналежності вокабуляра, структурної організації речень, інтонації, стилістичних засобів висловлювання.

Прагнення бути зрозумілим спонукає співрозмовників до систематичного висловлювання особистих оцінок, емоційних переваг, думок, що можуть як полегшити взаємодію, так і перешкодити їй, якщо особиста оцінка

ситуації, власні амбіції й емоції переважають над професіоналізмом і метою взаємодії у цій педагогічній ситуації.

Отже, спілкування є одним із найважливіших факторів, що впливає на професійну підготовку вчителя до педагогічної взаємодії, основним знаряддям досягнення позитивних результатів освіти в сучасному освітньому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рыданова И.И. Основы педагогического общения. – Минск.: Беларуская наука, 1998. – 319 с.
2. Зимняя И.Я. Педагогическая психология. Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр., перераб. – М.: Логос, 2000. – 384 с.
3. Радионова Н.Ф. Взаимодействие педагогов и школьников: технология и творчество. – Л.: 1989. – 246 с.
4. Рогов Е.И. Психология общения. – М.: Гуманитарное изд. ВЛАДОС, 2001. – 336 с.
5. Выготский Л.С. Собр. соч. Том III. – М., 1983. – С. 329 – 337.

Матеріал надійшов до редакції 08.12.2005 р.

Герасимчук Ю.А. Общение как фактор влияния на профессиональную подготовку учителя к педагогическому взаимодействию в современном образовательном пространстве.

В статтє проанализировано общение как фактор, влияющий на профессиональную подготовку учителя к педагогическому взаимодействию. Охарактеризовано речь с точки зрения педагогического взаимодействия.

Gerasymchuk Y.A. Communication as a Factor Influencing the Professional Training of Teachers for Pedagogical Interaction in Contemporary Educational Context.

The author analyses communication as a factor which influences the professional training of teachers for pedagogical training interaction in contemporary educational context. Speaking is characterized from the point of view of pedagogical interaction.